

Tom 11/2019, ss. 19–34
ISSN 0860–5637
e-ISSN 2657–7704
DOI: 10.19251/rtnp/2019.11 (2)
www.rtnp.pwsplock.pl

Marian Zdzisław Stepulak

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku

MIEJSCE I ZNACZENIE TECHNIK PROJEKCYJNYCH W OBSZARZE NAUK HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH

PLACE AND IMPORTANCE OF PROJECTION TECHNIQUES IN THE AREA OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie miejsca i znaczenia technik projekcyjnych w obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Techniki te są przydatne do badania wielu składników osobowości, takich jak: preferencje, potrzeby, cechy zachowania, postawy, motywy oraz wiele innych właściwości. Techniki projekcyjne odnoszą się do jednego z podstawowych mechanizmów obronnych, jakim jest mechanizm projekcji. Wśród fundamentalnych technik projekcyjnych można wyróżnić skojarzenia, uzupełnienia oraz konstrukcje. Mówimy także o takich technikach jak: techniki wizualne, werbalne, graficzne oraz zabawowe. Specyficznym zastosowaniem technik projekcyjnych jest obszar badań psychologicznych na zlecenie organów sądowych. Istotne w tej publikacji jest także zaprezentowanie wad i zalet stosowania technik projekcyjnych we współczesnej praktyce psychologicznej

SŁOWA KLUCZOWE: techniki projekcyjne, projekcja, mechanizm obronny, nauki humanistyczne i społeczne, organy sądowe.

Abstract

This article aims to show the place and significance of projection techniques in the field of humanities and social sciences. These techniques are useful for testing many personality components, such as preferences, needs, behavioral traits, attitudes, motifs, and many other properties. Projection techniques refer to one of the basic defense mechanisms, which is the projection mechanism. Among the fundamental projection techniques, associations, additions and constructions can be distinguished. We also talk about techniques such as visual, verbal, graphic and play techniques. A specific application of projection techniques is the area of psychological research commissioned by judicial authorities. It is also important in this publication to present the advantages and disadvantages of using projection techniques in modern psychological practice.

KEYWORDS: projection techniques, projection, defense mechanism, humanities and social sciences, judicial authorities.

WPROWADZENIE

Stosowanie przez psychologa w swojej aktywności zawodowej technik projekcyjnych wymaga w szczególności sposobu postawy kształtowania przez niego postawy zaufania. Zaufanie jest terminem psychologicznym. Odnosi się bowiem nie tylko do komunikacji na linii psycholog – pacjent/klient, bądź też prawdomówności, ale przede wszystkim do pełnej osobowej relacji pomiędzy psychologiem a osobą badaną [Stepulak, 2007, s. 21]. Przy zachowaniu zasady zaufania możliwa jest pełna bezstronność psychologa. Zasada ta ma szczególne znaczenie w badaniach psychologicznych, kiedy psycholog musi mieć odpowiednie kompetencje zawodowe i moralne, ale przede wszystkim musi być osobą obiektywną [Toeplitz – Winiewska, 2000, s. 165]. W niniejszym artykule podjęta zostanie problematyka „technik projekcyjnych”. Jego celem będzie ukazanie miejsca i znaczenia technik projekcyjnych w obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Poruszone zostaną kwestie dotyczące samego pojęcia oraz ważnego zagadnienia jakim jest podświadomość i psychologiczny mechanizm projekcji. Naukowej analizie poddane zostaną również czynniki odnoszące się do mechanizmu projekcji. Drugim ważnym elementem artykułu będzie zwrócenie uwagi na podstawowe rodzaje i obszary stosowania technik projekcyjnych. Istnieje wiele rodzajów technik projekcyjnych, które zostały ujęte w oddzielne grupy. Metody projekcyjne znalazły swoje

zastosowanie w obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Bardzo istotną kwestią jest zastosowanie technik projekcyjnych w pracy biegłego psychologa w obszarze nauk prawnych. Powyższy problem stał się odrębnym zagadnieniem przedstawionym w niniejszym artykule. Całość artykułu zamyka część poświęcona krytycznej analizie stosowania technik projekcyjnych. Techniki projekcyjne dla wielu teoretyków i praktyków współczesnej psychologii są przedmiotem wielu kontrowersji i naukowych dyskusji. Ciekawym elementem tej części pracy jest zestawienie najważniejszych wad oraz zalet stosowania technik projekcyjnych. Należy sądzić, iż w przyszłości problematyka technik projekcyjnych będzie przedmiotem dyskusji ale przede wszystkim stanie się poważnym metodologicznym wyzwaniem dla wielu „poszukujących” psychologów.

POJĘCIE „TECHNIKI PROJEKCYJNE”

Technika projekcyjna to pojęcie zaczerpnięte z psychologii eksperymentalnej. Polega na badaniu nieuświadomionych preferencji, potrzeb, cech zachowania, postaw, motywów i innych struktur osobowości [Pieter, 2004, s. 235]. Bardzo duże znaczenie odgrywają techniki projekcyjne przy badaniu przekonań [Bukowski, Kosmala, 2007, s. 37–44]. Testy projekcyjne przeprowadzane są w formie kwestionariusza lub ankiety z użyciem technik werbalnych (w postaci np. niedokończonego zdania) lub obrazkowych (polegających na opisywaniu przedstawianych przez badającego obrazów). Istnieją również testy rysunkowe, wykonywane przez osoby badane. Dla zachowania obiektywności, odpowiedzi udzielane w czasie testu powinny następować natychmiast po zakończeniu pytania, rysunku bądź po prezentacji obrazka [www2]. Projekcyjna technika jest pojęciem ogólnym określającym test, narzędzie lub zbiór czynności, które są opracowane dla dostarczenia informacji o cechach osobowości przez umożliwienie mu swobodnego reagowania na przedmioty bądź sytuacje niezorganizowane lub niejednoznaczne [Reber, 2000, s. 554].

Techniki projekcyjne mają swoje szczególne zastosowanie w badaniach jakościowych, których celem jest pogłębiona analiza badanego zjawiska. Powyższe techniki umożliwiają zrozumienie np. postaw, preferencji i opinii badanych osób na podstawie tego, co mówią o innych ludziach, rzeczach, zjawiskach lub sytuacjach. Jest to zatem tworzenie pewnego rodzaju projekcji, która stanowi jeden z podstawowych mechanizmów obronnych człowieka, dzięki któremu jego

„ego” broni się przed niepożądanymi lub tłumionymi popędami, pragnieniami, przypisują je innym (rzutując na innych). Techniki projekcyjne pozwalają znaleźć prawdziwe, ale niekiedy niezrozumiałe i głęboko skryte w podświadomości przyczyny postępowania osób badanych. Dostarczają one bogatych i wszechstronnych informacji bez ukierunkowania, sugerowania czy wymuszania odpowiedzi, tak jak w przypadku standaryzowanych narzędzi badań psychologicznych. Dzięki technikom projekcyjnym osoby badane najczęściej reagują spontanicznie, odkrywając w ten sposób siebie i tracąc stopniowo kontrolę nad swoimi świadomymi reakcjami. Badani udzielają szczerych i pełnych odpowiedzi, często obalając wrażenie o racjonalności osobistych działań [www2; por. www5]. Fundamentalnym pojęciem w kontekście stosowania wymienionych narzędzi jest „projekcja”. W psychoanalizie „projekcja” to jeden z wielu mechanizmów obronnych „ego”, polegający na przypisywaniu ludziom własnych negatywnych uczuć, cech lub motywów postępowania, które zostały wyparte do podświadomości, ponieważ budziły lęk, bądź też z innych względów nie mogły być przez jednostkę zaakceptowane [Colman, 2009, s. 577]. Według założeń psychoanalizy treści wyparte ze świadomości funkcjonują dalej w podświadomych warstwach osobowości. Z. Freud termin „projekcja” stosował w odniesieniu do paranoi, ale później poszerzył pojęcie projekcji o większy zakres zjawisk psychologicznych. W innych teoriach psychodynamicznych, projekcję rozumie się jako proces nieświadomego przypisywania własnych przekonań lub innych procesów subiektywnych innym. Jednakże proces ten jest w tym przypadku postrzegany, jako normalny aspekt rozwoju psychologicznego i nie musi odzwierciedlać skłonności neurotycznych [Reber, 2000, s. 553]. Projekcja tak rozumiana daje wgląd w system wartości, motywacje, opinie oraz uczucia i emocje osoby badanej. Obok pojęcia „techniki projekcyjne” pojawia się również termin „metody projekcyjne”. Projekcję należy uznać za termin wieloznaczny a w zależności od podejścia teoretycznego używany bywa do opisu i interpretacji różnych i specyficznych zjawisk [Stradomska, 2018, s. 88]. Samo pojęcie „metoda projekcyjna” zostało wprowadzone przez L. Franka [1939, s. 389–390] a następnie upowszechnione przez R. Horowitz i L. Murphy. Przez metodę projekcyjną L. Frank rozumiał cały zespół dobranych bodźców, których powodowały uzyskanie wglądu w osobistą, prywatną i idiosynkratyczną (**idiosynkratyczne** cechy, charakter, procesy są właściwe tylko komuś lub czemuś; słowo książkowe lub specjalistyczne) opinię badanego. Badana osoba powinna zareagować odpowiedzią zgodną z jego pojmowaniem ich znaczeń i to w sposób jemu tylko właściwy [<http://profesor.pl/publikacja,30107,Ar->

tykuly, Techniki-projekcyjne, data dostępu, 2019-07-17, godz. 13.42]. W czasie wykładu dla członków Amerykańskiego Towarzystwa psychologicznego w 1939 roku L.K. Frank stwierdził: „Projekcyjna metoda badania osobowości polega na przedstawieniu badanemu sytuacji bodźcowej, nie mającej dlań znaczenia arbitralnie ustalonego przez eksperymentatora, ale zarazem takiej, która będzie mogła nabrać znaczenia przez to, iż osobowość badanego narzuci jej swoje indywidualne znaczenie i organizację” [<http://profesor.pl/publikacja,30107,Artykuly,Techniki-projekcyjne>, data dostępu, 2019-07-17]. Podobne przekonanie wyraził polski uczony S. Nowak (1965)

Techniki projekcyjne dotyczą trzech podstawowych czynników:

1. Czynniki pierwszy wywołujący projekcję, tzn. materiał, na jakim osoba badana dokonuje projekcji (np. wzrokowy, słuchowy, ustrukturalizowany, nieustrukturalizowany).
2. Czynniki drugi odnosi się do mechanizmu projekcji (zachowania testowego), który w znacznym stopniu uwarunkowany jest rodzajem materiału projekcyjnego. Można wyróżnić cztery typy zachowań testowych:
 - selekcja eksponowanego materiału, kiedy dana osoba badana posiada pełną swobodę w kontekście postrzeganego pola bodźców oraz ich poznawczej kategoryzacji i integracji;
 - interpretacja znaczeń konkretnego materiału testowego polegająca na przypisywaniu psychologicznych oraz społecznych właściwości doświadczeniom i zdarzeniom oraz postaciom i obiektom;
 - rzutowanie, polegające na kreacji postaci, obiektów i zdarzeń, które nie istnieją w materiale testowym;
 - wybór z konkretnego zbioru możliwości wskazujący preferencje osoby badanej.
3. Czynniki trzeci jest związany z interpretacją materiału testowego. Ten proces ma charakter długotrwały, wymagający dużego wysiłku i odpowiedniego planowania. Po postawieniu hipotez na podstawie kolejnych obserwacji następuje ich integracja, by w końcu odnieść je do psychologicznego i społecznego aspektu funkcjonowania osoby badanej [Stradomska, 2019, s. 89].

RODZAJE I OBSZARY ZASTOSOWANIA TECHNIK PROJEKCYJNYCH

Istnieje kilka rodzajów technik projekcyjnych związanych ze sposobem ich wykonania. Są to;

- skojarzenia, np. ze słowami, z osobą, zwierzęciem, przedmiotem, muzyką czy zapachem;
- uzupełnienia, np. dokończenia zdań, opowiadań, konwersacji, rozwinięcia pytań uzupełniających i projekcyjnych;
- konstrukcje, np. expo, brand party, stara fotografia, sorty osobowościowe i gratyfikacyjne, kolaże [www2].

Techniki projekcyjne mogą występować w postaci psychodramy, kierowanej fantazji czy też mowy pożegnalnej. Spośród wielu różnych dotychczas powstałych podziałów istnieje podział technik projekcyjnych oparty jest na specyfice reakcji na bodziec. Jest to podział praktyczny, jasny, obejmujący większość technik projekcyjnych nastawionych na badanie dzieci i młodzieży. Można zatem wyróżnić:

- Techniki wizualne. Do tych technik można zaliczyć testy obrazkowe w formie zdjęć bądź schematycznych rysunków, na których prezentowane są różne sytuacje i historyjki dzieci i dorosłych. Tego rodzaju obrazki są bodźcem do układania opowiadań lub historyjek. Do tej grupy technik należą również np.: Test czterech obrazków, Test Apercepcji Tematycznej dla dzieci, Technika Rysunkowa z Psem. Najbardziej znanym z nich i często stosowanym jest skonstruowany przez Henry Murraya (1943) Test Apercepcji Tematyczne (TAT) [Stasiakiewicz, 2000, s. 500].
- Techniki werbalne. Są one reprezentowane przez narzędzia operujące bodźcami werbalnymi. Najbardziej popularne z nich rozpoczęte a nie dokończone zdania, opowiadania, bajki oraz historyjki. Narzędzie te pozwalają badaczowi na uzyskanie informacji z obszaru pragnień, aspiracji osób badanych, a także dają szansę na uchwycenie specyfiki relacji interpersonalnych.
- Techniki graficzne (rysunkowe). Techniki te wywołują bodźce, które z kolei wymagają od osoby badanej przedstawienia przy pomocy ołówka, kredy, mazaka swojego stanu emocjonalnego i uczuciowego, egzystencjalnych doświadczeń i przeżyć postaci rysunku bądź grafiki. Wśród tych technik wyróżnić można wyróżnić Test Rysunku Rodziny [Braun-Gałkowska, 2009, s. 41–77] lub inny rysunek na określony czy dowolny temat.

- Techniki zabawowe. Dostarczają reakcji spontanicznych w czasie swobodnej a nawet kierowanej zabawy. Do tego rodzaju technik można zaliczyć np. modelowanie, zabawę lalkami i innymi akcesoriami oraz psychodramę czy bibliodramę.

Techniki projekcyjne są niezależne od innych technik, stanowią nowy ogólny na tę samą rzeczywistość badawczą. Nie powielają też procedur badawczych innych technik. Ich oryginalność polega m.in. na tym, że badania zarówno dzieci, jak i dorosłych przebiegają w atmosferze zabawy i relaksu. Jednakże wyniki uzyskane za pomocą technik projekcyjnych pokazują te obszary osobowości i ludzkiej ekspresyjności do których nie sięgają inne procedury badawcze. Techniki projekcyjne stwarzają jednak możliwości stawiania pytań i hipotez badawczych, które mogą być poddane weryfikacji przy pomocy innych metod diagnostycznych [www2; por. Maison, 2001].

Techniki projekcyjne najczęściej stosowane są w psychologii w takich obszarach jak: psychologia kliniczna, psychologia osobowości, psychologia rozwojowa, psychologia zarządzania i marketingu, psychologia małżeństwa i rodziny, psychologia emocji i motywacji, psychologia sądowa i penitencjarna. Techniki projekcyjne mają zastosowanie w wielu dziedzinach nauk humanistycznych, m.in. takich jak: historia sztuki, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o rodzinie, nauki o sztuce, nauki o zarządzaniu czy religioznawstwo. Techniki projekcyjne bywają stosowane przez psychologów również w dziedzinie nauk teologicznych. W obszarze nauk społecznych techniki projekcyjne mogą znaleźć zastosowanie w takich dziedzinach naukowych jak: nauki o mediach, nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, pedagogika, psychologia, socjologia, praca socjalna czy resocjalizacja [www3]. W tym kontekście można zauważyć, iż techniki projekcyjne mają szerokie zastosowanie w wielu dziedzinach naukowych. Takie dziedziny jak historia sztuki, nauki o sztuce, czy kulturoznawstwo, religioznawstwo stanowią bogatą przestrzeń badania ludzkiej podświadomości, która kryje głęboko zapisane przeżycia związane z kulturą czy religijnością. Tej bogatej rzeczywistości nie do się do końca odkryć jeśli do badań nie wniesie się technik projekcyjnych. W tym drugim przypadku bowiem chodzi nie tyle o diagnozę, ale o opis i naukową analizę relacji człowieka z obszarami do których sięga jego podświadomość. W psychologii pojawiają się oryginalne badania z wykorzystaniem technik projekcyjnych na temat bohaterów tekstów literackich, wybitnych dzieł sztuki malarskiej, rzeźbiarskiej czy muzycznej. W tym przypadku badania projekcyjne

pozwalają eksplorować te obszary, które nie są dostępne w innego rodzaju badaniach naukowych.

Techniki projekcyjne odgrywają znaczącą rolę przede wszystkim w obszarze nauk społecznych. Dotyczy to sytuacji kiedy badamy pacjenta/klienta w procesie diagnozowania jego problemów, a nie jego przeżyć związanych z innymi dziedzinami nauk. Najczęściej chodzi o badania kliniczne i badania związane z funkcjonowaniem człowieka w jego naturalnym systemie rodzinnym [zob. Braun-Gałkowska, 2009; Braun-Gałkowska, 2017]. Znaczące miejsce techniki projekcyjne mają w sytuacjach badania dzieci, osób z niepełnosprawnością intelektualną czy też w przypadku badania podsądnych. Techniki projekcyjne wykorzystywane są w badaniach marketingowym, w takich obszarach jak:

- poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań dla studiów rynkowych;
- wprowadzenie nowego produktu w obszar rynkowy;
- badania motywacyjne bądź diagnostyczne;
- psychograficzne badania i analizy segmentacyjne;
- badanie skuteczności reklamy, opakowania i marki [Mazurek-Łopacińska, 2005].

W ostatnich latach pojawia się wiele protestów ze strony niektórych psychologów przeciwko stosowaniu szkodliwych testów przez psychologów sądowych i klinicznych, przede wszystkim testu Rorschacha. Nie zawsze jednak argumenty protestujących mają charakter merytoryczny, należy je raczej odbierać w kategorii pewnych stereotypów. Ogromnym nadużyciem były przypadki upubliczniania tablic testu Rorschacha w Internecie a wcześniej w codziennej prasie, co jest naruszeniem nie tylko prawa autorskich, ale także jest sprzeczne z etyką zawodu psychologa. Czasami przeciwnicy stosowania technik projekcyjnych stosują wobec nich nieuprawnioną generalizację. Niektóre z tych zarzutów (np. porównania do wróżenia z fusów) odwołują się do stereotypów sprzecznych ze stanem wiedzy psychologicznej. Psycholog ma moralny i zawodowy obowiązek rzetelnego doboru (baterie lub wiązki) wiele różnorodnych metod, uwzględniając przy tym własne kompetencje w ich stosowaniu. Wśród różnych metod metody i techniki projekcyjne są mało podatne na manipulację. Podstawowym i ważnym kryterium wartości diagnostycznej stosowanych metod jest odwołanie się do najświeższej wiedzy oraz autorytetów naukowych [www1].

Istnieją pewne wymogi stawiane psychologom stosujących techniki projekcyjne: a) psycholog musi używać takich procedur, których rzetelność i trafność są wielokrotnie potwierdzone w badaniach i dla których zostały ustanowione

normy i jasno określone wskaźniki; b) psycholog musi przejść intensywny i długi trening w stosowaniu danej procedury przypisanej technikom projekcyjnym. Jest to niezbędny warunek zanim psychologom zaczną te techniki stosować w swojej aktywności zawodowej; c) psycholog powinien mieć pełną świadomość, iż technik projekcyjnych nie stosuje się do wykrywania nadużyć fizycznych i seksualnych; d) psycholog ma obowiązek stosowania technik projekcyjnych w urozmaicony sposób i dostosowywania ich do celu badania; e) psycholog musi pamiętać, iż stosowane przez niego techniki projekcyjne nie mogą być podstawą procesu diagnostycznego, ale mogą stanowić jedynie jego element; f) psycholog ma obowiązek wykrywania praktyk stosowania technik projekcyjnych przez osoby nie posiadające dyplomu zawodowego magistra psychologii.

SPECYFIKA STOSOWANIA TECHNIK PROJEKCYJNYCH DO CELÓW SĄDOWYCH

Psycholog jako biegły sądowy jest zobowiązany do przestrzegania podstawowych zasad etycznych. W szczególności sposób odnosi się do tych sytuacji kiedy biegły psycholog stosuje techniki projekcyjne [Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa, 1992, nr 29–31]. Badania powinny być zatem prowadzone przy wykorzystaniu rzetelnych, trafnych narzędzi. Ma unikać „zdroworozsądkowego oceniania”. Ma też obowiązek ostrożnego analizowania i interpretowania uzyskanych wyników badań. Jeżeli pojawia się jakakolwiek wątpliwość lub niejednoznaczność wtedy badacz działa na korzyść osoby badanej. Celem pracy psychologa sądowa jako biegłego jest specjalistyczna pomoc wymiarowi sprawiedliwości [Toeplitz – Winiewska, 2017, s. 401]. Psycholog przyjmując zlecenie wymiaru sprawiedliwości, dokłada wszelkich starań, aby traktować podmiot swoich badań w pełni osobowo, z godnością i szacunkiem [Bednarek, 2016, s. 230]. Bywają jednak przypadki pewnych nadużyć psychologów poprzez nadmierne, niedopuszczalne etycznie ingerowanie w ludzką psychikę. Odnosi się to najczęściej do sfery seksualnej [Kokoszka, 2002, s. 66]. Zdarzają się również przypadki argumentacji perswazyjnej, kiedy psycholog prowadzący badania nakłania do wyboru pewnego sposobu działania. Najczęściej jednak psycholog nakłania do pewnego sposobu myślenia [Goćkowski, 2002, s. 126]. W takich przypadkach wiele wątpliwości nie tylko etycznych ale również merytorycznych budzi rzetelność opinii psychologiczno-sądowej. W przypadku stosowania technik projekcyjnych ważna jest

również kompetencja biegłego psychologa. Chodzi tutaj o jego doświadczenie zawodowe, rzetelną wiedzę w zakresie techniki, którą w swoich badaniach wykorzystuje. Przed przystąpieniem do badań psycholog stosuje zasadę pełnego informowania osoby, która jest zainteresowana celem badania psychologicznego i stosowanych metodach. Biegły psycholog w każdym z osobna przypadku ma obowiązek określić miejsce stosowania technik projekcyjnych wśród innych metod badania osobowości. Istotny jest zakres wykorzystania informacji uzyskanych za pomocą technik projekcyjnych w ekspertyzie sądowej. W tym przypadku należy bezwzględnie przestrzegać zasady uwzględniania w ekspertyzie tylko tych wyników, które mają bezpośredni związek z badanym problemem. Ważne jest również to, iż uzyskane wyniki mają swoje potwierdzenie w wynikach uzyskanych innymi metodami [Gierowski, Jaśkiewicz-Obydzińska, 1996, s. 22–23]. Badanie testem projekcyjnym jest specyficzną sytuacją społeczną dokonująca się między biegłym psychologiem a osobą badaną. W tym kontekście badany otrzymuje bardzo wieloznaczny materiał: plamy atramentowe, kolorowe kwadraty, obrazki itp., a instrukcja nie dostarcza dokładnych wskazówek, czego biegły oczekuje od badanego. W tego rodzaju zdarzeniu podstawową determinantą zachowania jest sposób, w jaki badany definiuje polecone mu zadanie i całą sytuację. Zachowanie badanego jest zatem interakcją jego osobistych, subiektywnych dyspozycji oraz obiektywnych właściwości zaistniałej sytuacji, w jakiej się znalazł. Biegły psycholog często w nieświadomy sposób swoim zachowaniem, mimiką, przekazem werbalnym, przekazuje badanemu, czego od niego oczekuje. Powstaje wtedy tzw. efekt Rosenthala [Toeplitz–Winiewska, 1996, s. 27]. Techniki projekcyjne w badaniach na zlecenie sądu stwarzają następujące problemy: a) są subtelne i czułe, co sprawia, iż powodują niską rzetelność uzyskanych wyników; b) zmienność wyników może być spowodowana wpływem nastroju, wpływem atmosfery w trakcie badań oraz rodzajem kontaktu między osobą badającą a badanym; c) badania zlecane przez sąd stanowią dla osób badanych sytuację trudną, obciążającą. Skrajnym tego przejawem mogą być stany kryzysu psychologicznego; d) większość badanych w sytuacji skierowania na badania psychologiczne, pomimo zapewnień psychologa o braku jednej prawidłowej odpowiedzi, jest głęboko przekonana o jej istnieniu i konieczności jej rozszyfrowania, aby „dobrze” wypaść z racji własnych interesów [Kubacka-Jasiecka, 1996, s. 11–12]. Mimo takich obaw i wątpliwości co do stosowania technik projekcyjnych, zwłaszcza do celów sądowych testy projekcyjne cieszą się niesłabnącą popularnością, szczególnie wśród biegłych psychologów sądowych, którzy każdego dnia muszą mierzyć się z tendencją osób badanych

do pokazywania się w lepszym świetle. Biegli są przekonani, iż testy projekcyjne pomagają zbadać „rzeczywiste” cechy osobowości badanych, a w przypadku diagnozowania dzieci umożliwiają im symboliczną prezentację przeżytej wczesnej traumy. Coraz większa liczba badań pokazuje jednak, że wskaźniki stosowane w testach projekcyjnych nie mają nic wspólnego z cechami, które rzekomo reprezentują. Ta teza jest szczególnie ważna w przypadku diagnozy wykorzystania seksualnego dziecka oraz diagnozy potencjalnego sprawcy. Przeciwnicy stosowania technik projekcyjnych uważają, iż stosowanie testów projekcyjnych, powinno być zabronione. Autorzy wymieniają nawet nazwy następujących narzędzi: Testu Drzewa Kocha; Testu Plam Atramentowych Rorschacha; Testu Apercepcji Tematycznej (TAT/CAT); rysunku postaci; Testu Dom-Drzewo-Człowiek; rysunku rodziny; Testu Barw Luschera; Testu Barwnych Piramid Schaie, Heissa oraz Testu Szondiego [zob. Śliwerski, Garstka, 2017]. W tym aspekcie istotne zdanie zaprezentowała ekspertka i biegła sądowa A. Czerederecka (2006), która w swojej książce bardzo rzeczowo i krytycznie odniosła się do stosowania technik projekcyjnych do celów sądowych.

KRYTYCZNA ANALIZA TECHNIK PROJEKCYJNYCH

Techniki projekcyjne mają swoich zwolenników ale również zagorzałych przeciwników. Ci ostatni podkreślają, że fundament technik projekcyjnych tkwi głęboko w teoriach psychoanalitycznych. Klasyczna psychoanaliza nie poddaje się żadnym naukowym zabiegom ani weryfikacji empirycznej. W efekcie teorie wywodzące się z psychoanalizy obciążone są relatywnie niskim poziomem wiarygodności. Niektórzy badacze uważają nawet, iż teorie psychodynamiczne nie znajdują potwierdzenia w badaniach, stąd też proponują, aby ulokować je poza psychologią [Seligmann, Walker, Rosenhan, 2003]. Kolejnym zarzutem wobec technik projekcyjnych jest brak standaryzacji. Niejednolity i niejasny jest również semantyczny wymiar technik projekcyjnych. Terminy nie zawsze są jasno zdefiniowane, co prowadzi do braku konsekwencji w posługiwaniu się nimi. Najczęściej jednak spotykanym zarzutem jest błąd subiektywizmu. Nadawanie subiektywnym spostrzeżeniom statusu obiektywnych, naukowych twierdzeń znacznie obniża wartość uzyskiwanych tą drogą wyników [Rembowski, 1986, s. 98]. Powyższe zarzuty są jednak zbyt uogólnione, istnieją bowiem narzędzia wywodzące się z technik projekcyjnych o wysokich współczynnikach trafności i rzetelności. Trudno jest

im odmówić obiektywizmu. Ważne jest to, iż techniki projekcyjne stosowane są w połączeniu z innymi narzędziami w odpowiednio dobranych wiązках bądź bateriach. Biorąc pod uwagę opisane powyżej krytyczne argumenty świadczące o niejednoznacznym statusie naukowym technik projekcyjnych podkreślić należy fakt, że wnioski płynące z analizy rysunków mogą mieć jedynie status określonych hipotez, do dalszego weryfikowania bardziej pewnymi narzędziami badawczymi. Badania mają charakter eksploracyjny. Wyniki z takich badań nie stanowią zatem podstawy do psychologicznej opinii czy orzeczenia. Mogą być jednak częścią wiązki bądź baterii narzędzi, co może znacznie ubogacić opinię lub orzeczenie psychologiczne. Warto zwrócić uwagę na zalety stosowania technik projekcyjnych:

- Techniki projekcyjne nie wymagają nadzwyczajnych zdolności intelektualnych od osób badanych.
- Są absorbujące, stymulują uczestników do aktywności i warunkują budowę grupowej więzi i solidarności.
- Pozwalają wydobyć od osób badanych prawdziwe bogactwo informacji.
- Badani nie mają świadomości celu badania, działają spontanicznie i swobodnie.
- Techniki projekcyjne mogą występować w trakcie wywiadów w różnej roli – jako rozgrzewka, jako wprowadzenie do drażliwego, trudnego problemu, jako rozrywkowy przerywnik itd.
- Wzbudzają dużą ekspresję emocjonalną i uczuciową.
- Podwyższają samopoczucie osób badanych.
- Wspomagają stosowanie innych metod i narzędzi badawczych.

Równocześnie można by wskazać następujące wady stosowania technik projekcyjnych

- Ogromne bogactwo, złożoność i niejednoznaczność danych.
- Subiektywizm interpretacji, wybór z materiału tego co potwierdza wstępne (niekoniecznie uświadomione) założenia.
- Stosowanie technik projekcyjnych wymaga do psychologa specjalnego przygotowania i wieloletniego doświadczenia.
- Trudność „wejścia” w niektóre techniki przez osoby badane.
- Metodologiczne problemy z rzetelnością i trafnością stosowanych narzędzi.

- Osoba badana może czuć się zakłopotana i zawstydzona koniecznością wyrażania swoich autentycznych reakcji i poglądów. Jednakże najczęściej występuje to na wstępnym etapie podejmowanych badań.
- Problematyka badań często dotyczy kwestii drażliwych, nawiązuje do intymnych sfer życia.
- Osoba badana może nie znać prawdziwego celu badań.
- Istnieje niebezpieczeństwo, że badani będą odpowiadać tendencyjnie w sposób zadowalający autora badań, jeśli psycholog nie zapobiegnie takiej sytuacji.
- Badani mogą być niesłusznie przekonani o swoim racjonalnym postępowaniu w danej sytuacji, nie zdając sobie sprawy z nieświadomych motywacji i rzeczywistych przyczyn swego zachowania.
- Osoby badane mogą mieć problemy związane z brakiem odpowiedniej wiedzy i znalezieniem adekwatnych słów dla określenia swoich poglądów i emocji, np. podczas wywiadów z dziećmi. Wiąże się to jednak z błędami osób, które konstruowały konkretne narzędzia badawcze.

PODSUMOWANIE

Techniki projekcyjne swoje teoretyczne korzenie mają w psychoanalizie. Techniki te pozwalają badać nieświadomione preferencje, potrzeby, cechy zachowania, postawy, motywy oraz inne składniki osobowości. Mają one zastosowanie w badaniach jakościowych. Podstawowy mechanizmem obronnym wykorzystywanym w technikach projekcyjnych jest projekcja. Można mówić o trzech podstawowych rodzajach technik projekcyjnych: skojarzenia, uzupełnienia oraz konstrukcje. W aspekcie specyfiki reakcji na bodźce można mówić o takich technikach jak: techniki wizualne, techniki werbalne, techniki graficzne oraz techniki zabawowe. Techniki projekcyjne znalazły swoje zastosowanie w obszarze nauk humanistycznych i społecznych w wielu ich dziedzinach i dyscyplinach. Znaczącym zastosowaniem praktycznym technik projekcyjnych jest obszar badań dla potrzeb organów sądowych. W tym kontekście można mówić zarówno o zwolennikach jak też zdecydowanych przeciwników stosowania technik projekcyjnych w badaniach psychologicznych. Kolejna część artykułu odnosi się do krytycznej analizy technik projekcyjnych. Można zatem mówić o zaletach i wadach stosowania w praktyce psychologicznej technik projekcyjnych.

Bibliografia

- Bednarek Dorota. 2016. *Zawód psycholog. Regulacje prawne i etyka zawodowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Braun-Gałkowska Maria. 2009. *Poznawanie systemu rodzinnego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Braun-Gałkowska Maria. 2017. Rysunek jako projekcja zmian w relacjach rodzinnych. w: Beata Kostrubiec-Wojtachnio, Elżbieta Trubiłowicz (red.). *Rysunek projekcyjny w badaniach nad rodziną i wychowaniem. Aspekty badań empirycznych i klinicznych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 11–25.
- Bukowski Sławomir, Kosmala Barbara. 2007. *Techniki projekcyjne w identyfikacji przekonań*. „Psychoterapia”, 4 (143), s. 37–44.
- Colman Andrew M. 2009. *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czerederecka Alicja. 2006. *Test Rorschacha w psychologicznej ekspertyzie sądowej. Wykorzystanie systemu Exnera*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych
- Frank Lawrence K. 1939. *Projective methods for the study of personality*. “Journal Psychology”, 8, s. 389–413.
- Gierowski Józef.K., Jaśkiewicz-Obydzińska Teresa. 1996. Prawne i praktyczne problemy stosowania technik projekcyjnych w opiniowaniu dla celów sądowych. w: Alicja Czerederecka, Teresa Jaśkiewicz-Obydzińska (red.). *Techniki projekcyjne w psychologicznej ekspertyzie sądowej*. Kraków – Balice: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, s. 19–24.
- Goćkowski Janusz. 2002. Repertuar technik „inżynierii dusz ludzkich”, w: Barbara Chyrowicz (red.). *Etyczne aspekty ingerowania w ludzką psychikę*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 115–151.
- Kokoszka Andrzej. 2002. Etyczne aspekty ingerencji w ludzką psychikę – dylematy psychoterapeuty, w: Barbara Chyrowicz (red.). *Etyczne aspekty ingerowania w ludzką psychikę*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 63–86.
- Kubacka-Jasiecka Dorota. 1996. O metodzie projekcyjnej krytycznie raz jeszcze..., w: Alicja Czerederecka, Teresa Jaśkiewicz-Obydzińska (red.). *Techniki projekcyjne w psychologicznej ekspertyzie sądowej*. Kraków – Balice: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, s. 9–18.

- Maison Dominika. 2004. *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowe badania marketingowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mazurek-Łopacińska Krystyna. 2005. *Badania marketingowe. Teoria i praktyka*. Warszawa: PWN.
- Murray Henry A. 1943. *Thematic Apperception Test*. Cambridge, MA; Harvard University Press.
- Nowak Stefan (red.). 1965. *Metody badań socjologicznych*. Warszawa: PWN.
- Polskie Towarzystwo Psychologiczne. 1992. *Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa*, Warszawa.
- Pieter Józef. 2004. *Słownik psychologiczny*. Katowice: JMP Ltd.
- Reber Arthur S. 2000. *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Rembowski Józef. 1986. *Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży*. Warszawa PWN.
- Seligman Martin E.P. Walker Elaine F. Rosenhan David L. 2003. *Psychopatologia*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Stasiakiewicz Michał. 2000. Testy projekcyjne, w: Jan Strelau (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Tom, 1. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, s. 491–503.
- Stepulak Marian Z. 2007. *Psycholog jako zawód zaufania społecznego*. Lublin: TN KUL.
- Stepulak Marian Z. 2017. *Tajemnica zawodowa psychologa*. wyd. 2. Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie.
- Stradomska Marlena. 2018. *Metody projekcyjne w ujęciu doświadczalnikowo-analitycznym*, „Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne”, 18 (1), s. 87–95.
- Śliwerski Andrzej. Garstka Tomasz. 2017. *Ocena wartości psychometrycznej wybranych technik projekcyjnych stosowanych w orzecznictwie psychologiczno-sądowym w sprawach o przestępstwa seksualne*. „Acta Universitatis Loziensis. Folic Psychologica”, 21, s. 31–48.
- Toeplitz-Winiewska Małgorzata. 1996. Problemy etyczne stosowania technik projekcyjnych w badaniach dla celów sądowych. w: Alicja Czerederecka, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.). *Techniki projekcyjne w psychologicznej ekspertyzie sądowej*. Kraków – Balice: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, s. 25–31.

- Toeplitz-Winiewska Małgorzata. 2000. Etyczne problemy sądowej ekspertyzy psychologicznej. w: Jerzy Brzeziński, Małgorzata Toeplitz-Winiewska (red.). *Etyczne dylematy psychologii*. Poznań: Wydawnictwo Funacji Humaniora, s. 163–182.
- Toeplitz-Winiewska Małgorzata. 2017. Problemy i dylematy etyczne w pracy psychologa sądowego. w: Jerzy Brzeziński, Barbara Chyrowicz, Zuzanna Toeplitz. Małgorzata Toeplitz-Winiewska (red.). *Etyka zawodu psychologa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 389–404.

Strony Internetowe

- [www1] https://goldenline.pl/grupy/Uczelnie_studia_studenci_absolwenci/polskie-towarzystwo-psychologiczne/techniki-projekcyjne,2824246/ (data dostępu, 2019-07-21).
- [www2] <http://inquiry.com.pl/wp-content/uploads/2011/02/Metody-projekcyjne.pdf>, (data dostępu, 2018-12-03).
- [www3] <https://prawo.pl/akty/dz-u-2018-1818,18758142.html>, (data dostępu, 2019-07-20).
- [www4] <http://profesor.pl/publikacja,30107,Artykuly,Techniki-projekcyjne>, (data dostępu, 2019-07-17).
- [www 5] <http://Techniki projekcyjne – sposób na zbadanie ukrytych opinii i znalezienie kreatywnych rozwiązań>, (2018-11-19).